

CONFLUENȚE STILISTICE ÎN ARTA MEDIEVALĂ MOLDOVENEASCĂ ILUSTRATĂ DE UN ICONOSTAS DIN JUDEȚUL IAȘI

Lucia Ionescu

În satul Zlodica, astăzi comuna Ceplenița, parohia Cotnari, se află o veche biserică din lemn, fostă de schit, cu hramul Sfinților Voievozi.

*Marele Dicționar Geografic al României*¹⁾, (1902), consemnează existența unei biserici din lemn, foarte veche, aparținând satului Zlodica, comuna Cotnari, plaiul Bahluiului.

Cunoscut ca Dealul Zlodicăi sau Dealul Răufăcătorului²⁾, prima sa atestare documentară datează de la 1604 când se precizează că face parte din podgoriile Cotnarului, Nestor Ureche deținând vii în acele locuri.³⁾

Printr-un zapis din anul 1605, Ieremia Movilă întărește Mănăstirea Dragomirna cu două fâlcii de vie din dealul Zlodicări.⁴⁾ În anul 1663, aprilie, voievodul Eustatie Dabija întărește printr-un zapis stăpânirea peste două fâlcii de vie de la Zlodica, mănăstirii lui Aron Vodă din țarina Iașilor.⁵⁾

În secolul al XVIII-lea, începând cu anul 1760, prin *Aventarionul Casei Spitalului Sf. Spiridon* din Iași⁶⁾, Zlodica va aparține epitropiei Spitalului Sf. Spiridon din această localitate.

În ceea ce privește vechimea bisericii Sf. Voievozi din Zlodica, o însemnare din anul 1831, sept. 15, aflată la Arhivele Statului Iași, Visteria Moldovei face precizarea că "în acest sat (adică Cotnari), sunt trei biserici creștinești: întâia biserică de piatră cu hramul *Sf. Paraschiva*, (este vorba de ctitoria lui Ștefan cel Mare din 1493), al doilea bisărică de lemn cu hramul *Sf. Neculai*

(Horodiște), al treilea bisărică de lemn cu hramul Mai Marilor Voievozi, (Zlodica) bez și bisărică de piatră catolicească”.⁷⁾

O primă mențiune documentară asupra bisericii “*Sf. Voievozi*” este publicată de Gh. Ghibănescu în “*Surete și Ispisoace*” și reproduce un zapis scris la let 7217 (1709), de către Vasilie diacul de svânta mănăstire în Zlodica.⁸⁾ “și eu Vasile diacul... am scris zapisu”.

Cu certitudine deci, biserica exista la cea dată, deși ea este mai veche, aparținând sec. al XVII-lea.

O altă mențiune documentară asupra bisericii, ne este dată tot de Gh. Ghibănescu în “*Însemnări și notițe de pe cărți*”, publicată în buletinul “*Ion Neculce*”, din 1928,⁹⁾ de data aceasta însemnarea fiind făcută pe o Evanghelie de Râmnic de la 7254 (1746), în care se precizează că Ștefan Bosie cămăraș face danie pentru biserica Zlodica, paraclisul Cotari, la martie 8 let 7261 (1753).

Întrucât în Zlodica, în anul 1902 (conform *Marelui Dicționar Geografic al României*) existau doar 60 de familii, și o singură biserică, cea a *Sf. Voievozi*, considerăm eronată informația lui N. Stoicescu, care afirmă că ar exista: o biserică de lemn de sec. XVII și biserică de sec. XVIII, ctitoria lui Ștefan Bosie, ante 1753. Dania acestuia, este făcută credem singurei biserici din Zlodica, biserica de lemn cu hramul *Sf. Voievozi*.

Preotul Iustin Gașpar, într-un articol publicat în anul 1958,¹⁰⁾ face o descriere sumară a acestei biserici din care selectez: “biserică construită din lemn din scânduri de stejar în număr de 133 bucăți. Spre nord este susținută de doi contraforți din piatră. Clopotnița din scândură de brad este de dată recentă. Uși și ferestre împodobite cu un brâu de rozete sculptate de 30 cm înălțime. Interiorul despărțit prin lemn de stejar sculptat cu aceeași decorație”. În continuare face și o scurtă referire la icoane: “pictura este de un pictor rus, în culori vii și bine păstrate”, argumentându-și afirmația prin prezența inscripțiilor în limba slavonă.

Este greu de recunoscut arhitectura exterioară a acestei biserici sub actuala înfățișare. Întregul corp al bisericii a fost placat cu scândură de brad vopsită cu alb, vopsea pe care au extins-o și pe căluții sculptați ce susțin cornișa.

Un turn-clopotniță a înlocuit pridvorul din scândură de brad (adăugat odinioară, probabil în decursul sec. al XIX-lea). Din această

intervenție nefericită săvârșită în anul 1989 (?), au rămas neacoperite ancadramentele a două ferestre: una de pe peretele sudic al naosului și fereastra de la altar. Fereastra de pe peretele nordic al naosului a fost acoperită aproape total, iar portalul nu mai există.

Se păstrează în schimb, într-o bună stare de conservare despărțirea naosului de pronaos prin trei arce în plin cintru sprijinite pe stâlpi de stejar, sculptați cu aceleași motive de factură populară similare cu cele ale ancadramentelor ferestrelor.

Dacă problemele legate de datarea bisericii s-au dovedit mai simple, iconostasul ridică probleme dificile din mai multe puncte de vedere.

Cu certitudine nu este iconostasul original. Cel actual nu a aparținut bisericii din Zlodica. A fost montat prin fragmentare cu reducere a dimensiunilor sale și fixare cu cuie pe un suport de scândură groasă.

După dimensiunile sale reale, el provine de la o biserică mult mai mare și mai înaltă. Dacă ar fi provenit de la biserica din lemn *Sf. Nicolae* din Horodiștea Cotnari, ctitorită la anul 7210 (1702), biserică ruinată, ale cărei icoane au căpătat o destinație necunoscută, ar fi avut o dimensiune similară cu cel de la Zlodica.

Singura biserică de zid apropiată este ctitoria lui Ștefan cel Mare, biserica *Sf. Paraschiva*, biserică înaltă, specifică stilului moldovenesc.

Documentar, există numeroase intervenții de-a lungul secolelor, asupra acestei ctitorii. Există posibilitatea ca în decursul secolului al XVIII-lea sau în secolul al XIX-lea când s-a realizat noul iconostas, ce s-a păstrat din cel vechi, și fiind în stare proastă de conservare, să-l fi transferat la Zlodica? Analizând scheletul iconostasului realizăm că: icoanele împărătești corespund dimensiunii interiorului bisericii. Începând cu prăznicarele însă, și continuând cu friza Sfinților Apostoli, constatăm că icoanele sunt afectate ca înălțime, iar în ceea ce privește lățimea lor, ele neîncăpând au fost extinse pe pereții laterali ai naosului. Același lucru se întâmplă și cu friza *Sfinților Prooroci* care, pentru a face loc Crucii *Răstignirii* și moleniilor, concepute foarte înalte (Crucea are peste 1 m înălțime iar moleniile aproximativ 70 cm), au fost prinse în majoritate pe pereții laterali. De altfel, atât Crucea cât și cele două molenii sunt

sprijinite pe spatele acestor icoane ale *Sfinților Prooroci*, motiv pentru care nici nu pot fi văzute în întregime.

Decorația propriu-zisă a iconostasului care constă în motive vegetal-florale: vrejul, laleaua, macul, apare sporadic pictată în tempera cu roșu garanță, albastru ceruleum, verde, pe o friză îngustă, în timpanul sau pe rama icoanelor. Întrucât întreg ansamblul iconostasului este vizibil tăiat cu fierăstrăul și prins empiric, este greu de știut de unde provine.

Icoanele, sunt și ele atât ca și concepție, ca factură, cât și ca tehnică de lucru, diferite.

Poalele de icoană, pictate în ulei pe lemn, cu inscripții cu caractere chirilice, aparțin primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

Marile icoane împărătești sunt diferite. Icoana *Sf. Nicolae*, a *Mântuitorului*, icoana de hram, precum și *Deisis-ul*, sunt pictate în tempera pe un blat din lemn de tei cu un grund preparat direct pe suport.

Reprezentările, caracterizate printr-o redare trei sferturi, (excepție făcând icoana hram, unde *Sf. Arhangheli* apar pe un suport de nori), frontalitate, expresivitate accentuată a feței determinată de fixitatea privirilor. naivitatea desenului, a modului de așternere a culorii, ne determină să le atribuim aceluiași zugrav moldovean din cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Icoanele, de factură populară, prezintă calitățile inerente picturii de icoane specifice acestui gen și acestei perioade.

O notă aparte o face icoana împărătească a "*Maicii Domnului cu pruncul*". Ca dimensiuni este similară cu celelalte, 85/65cm, dar concepția și rezolvarea plastică este total diferită. Este încadrată de un chenar în relief, având pictate pe un fond de roșu-garanță închis motivele florale: laleaua, macul, înscrise în arabescul lujerilor, trasate lejer cu roșu, griuri și verde. Pe fondul adâncit în grosimea blatului, Maica Domnului cu Pruncul, tipul Hodighitria, este reprezentată trei sferturi, încadrată în partea superioară de cei doi Sfinți Arhangheli bust. Atât portretul Fecioarei cât și a Pruncului Iisus, sunt de o mare spiritualitate: chipuri interiorizate, modelate în tonuri de sienă - roșu englez - umbră.

De fapt, roșul, în contrast de cald-rece este culoarea dominantă a icoanei, pe fond albastru de Prusia. Roșului maforionului Fecioarei îi corespunde un roșu ocru-orange, al mantiei lui Iisus. Cute adânci,

închise însoțite de hașuri trasate savant, completează armonia și calmul pe care le degajă această icoană. Inscripțiile cu roșu sunt în limba slavonă.

Realizarea plastică diferită, concepția, maniera de execuție ne determină să o situăm într-o perioadă anterioară celorlalte. Am putea avansa supoziția că poate a aparținut iconostasului original, sau poate a fost adusă de la Horodiștea (Cotnari) 7210 (1702), unde pr. I. Gașpar semnalase prezența unei icoane a *Maicii Domnului* și a altor câteva cu o pictură remarcabilă.¹¹⁾ Aceasta ar putea fi motivul pentru care celelalte icoane care au completat icoanele împărătești și icoana de hram sunt diferite.

Cu o datare apropiată, respectiv sfârșitul secolului al XVII-lea, cel târziu începutul secolului al XVIII-lea, se încadrează restul icoanelor ce constituie ansamblul actual al iconostasului bisericii din Zlodica.

Operă unitară, ce demonstrează apartenența lor aceluiași autor, ele fac dovada unei remarcabile realizări artistice, având deplin temei a-l situa pe zugravul anonim în rândul măștrilor epocii sale, ca un desenator viguros și un subtil colorist.

Sobrietatea compozițiilor este completată de savantul acord cromatic, un rol deosebit revenindu-i griului, ocrului auriu ce introduc în armonia ansamblului un surplus de strălucire.

Reduse la esențial, compozițiile praznicelor împărătești, în care grupurile de personaje, solid construite, se detașează pe fundalurile sobre în acorduri tonale vibrante, se constituie fiecare ca o unitate de sine stătătoare dar dau o unitate deplină ansamblului.

Desenul este viguros. Liniile sunt trasate cu o mare siguranță, incisiv. Cursivitatea liniei, spontaneitatea desenului, demonstrează calitățile unui autor de frescă.

Analizând rezolvarea portretelor, desenul de o expresivitate deosebită a mâinilor, ansamblul veșmintelor cu draperiile liniștite, trasate expert printr-o singură linie modulată, tenta plată de culoare așternută savant, în pasaje tonale de o mare noblete cromatică, putem atribui aceste icoane unui zugrav de frescă și nu unui iconar. În sprijinul acestei afirmații se dovedesc și rezolvările compoziționale ale praznicelor împărătești; rigoarea distribuției personajelor cu formele modelate plat după canonul bizantin corespunde unor fundaluri sobre de arhitecturi de o geometrie plană sau de peisaj

sugerat printr-o ordonare liniară caracteristică picturii murale din nordul Moldovei. Să nu uităm că icoanele provin dintr-o zonă de excepție a artei medievale moldovenești, Cotnariul și Hârlăul, aflat la câțiva kilometri, fiind puncte de referință în acest domeniu.

Înșiruirea praznicelor împărătești este ordonată de cronologia stabilită de biserica creștină: ciclul din viața Fecioarei este ilustrat prin reprezentările *Nașterii Maicii Domnului*, *Prezentarea la Templu*, *Buna Vestire* și *Adormirea Maicii Domnului*. Ciclul vieții Mântuitorului, se interferează cu al Mamei sale printr-o neglijență sau necunoaștere datorate celor ce au montat icoanele în actualul iconostas. Orânduindu-le corect descifrăm: *Nașterea lui Iisus*, *Întâmpinarea Domnului*, *Botezul Domnului*, *Învierea lui Lazăr*, *Intrarea Domnului în Ierusalim*. *Răstignirea Domnului*, ciclul continuând cu *Învierea Domnului* sub forma *Anastasis-ului* și *Înălțarea Domnului*, având în axul iconostasului reprezentarea rafinată a *Mandilionului*.

Calitățile desenului și cromaticii sunt evidente și în reprezentările *Sfinților Apostoli* (60/33cm), văzuți figură întreagă, din semiprofil, de o sobră monumentalitate, încadrați în arcuri în plin cintru, îndreptându-se în pas ușor spre Iisus din scena *Deisis-ului*, redat, aici simplificat. Maica Domnului este inclusă în rândul Sf. Apostoli, în dreapta lui Iisus, având ca pandant pe Sf. Ioan Evanghelistul. Sfinții Prooroci sunt redați bust pe un blat întreg pe care sunt singularizai prin încadrarea lor în medalioane rotunde roșii dar și prin tipologii de vârstă și caracter diferite.

Crucea *Răstignirii*, înaltă, cu laturile treflate în care corpul lui Iisus redat într-o unduire ușoară este modelat în tonuri de gri-sienă-umbră, prezintă la extremități simbolurile celor patru evangheliști. Cele două molenii, terminate în partea superioară în arc în potcoavă, cuprind o reprezentare sobră, cu o expresivitate și gestică reținută a celor două personaje: Maica Domnului și Sfântul Ioan Evanghelistul

Inscripțiile, plasate în registrul superior al icoanelor cuprinzând denumirea personajelor și tema iconografică, sunt trasate cu roșu în limba slavonă.

În ceea ce privește starea de conservare atât a monumentului cât și a icoanelor, ele sunt suficient de convingătoare pentru a trage un mare semnal de alarmă.

NOTE

1. *Marele Dicționar Geografic al României*, vol.V, București, 1902, o.794.
2. Documente privind istoria României, Veac XVII, A, Moldova, 1952, p.258.
3. Pr. Iustin Gașpar, "Schituri și biserici de lemn din raionul Hârlău", *Revista Muzeelor și Monumentelor*, 1958, nr.11-12, .918, conform *Catalog documente moldovenești din Arhiva Istorică Centrală*, București, 1958, p.280.
4. Ibidem, p.918 și 292.
5. Gh.Ghibănescu, "Ispisoace și Surete", vol.IV, Dacia, Iași, 1908, p.184.
6. Pr. I.Gașpar, op.cit., p.918, conform *Istoricului Spitalului Orășenesc*, Iași, p.45-48.
7. Ibidem, p.918, conform *Catalog documente moldovenești*, op.cit., p.402.
8. Ibidem. p.918.
9. Ibidem, p.918.
10. Pr. I.Gașpar; "Schituri și biserici de lemn din raionul Hârlău", *Revista Muzeelor și Monumentelor*, Buc., 1958, nr.11-12, p.914-918.

STILISTISCHE KONFLUENZEN IN DER MITTELALTERLICHEN KUNST DER MOLDAU ILLUSTRIERT DURCH EIN IKONOSTAS AUS DEM KREIS JASSY

Die Holzkirche aus Zlodica (Gem.Cotnari, Kr.Jassz) wurde wahrscheinlich im XVII. Jh. errichtet und de "Heilingen Wojewoden" geweiht. Im Laufe der Zeit erlitt sie eine Reihe baulicher Eingriffe, die letzten wahrscheinlich 1989 (?), die es schwierig machen die eingängliche Aussenarchitektur hinter dem heutigen Aussehen zu erkennen. Ähnlich scheint es auch mit dem Ikonostas geschehen zu sein, die heutige Form ist nicht mehr die originale.

Aus bisnoch unbekannten Gründen wurden im Laufe der Zeit die kaiserlichen Ikonen mit anderen, grösseren ersetzt die aus einer Kirche höheren Ranges stammen (möglich aus der Kirche Hlg, Paraschiva, Stiftung des Stefan dem Grossen, Kirche die ihrerseits auch etliche Eingriffe zu verzeichnen hat). Sicher ist, dass im

heutigen Ikonostas Ikonen anzutreffen sind die in drei verschiedenen Manieren ausgeführt wurden.

Der Ikonensaum wurde in Öl auf Holz gemalt, mit kyrillischen Buchstaben, und gehört in die erste Hälfte des XIX. Jh. Es handelt sich hiermit um den jüngsten Teil des Ikonostas. Die kaiserlichen Ikonen (mit Ausnahme der *Gottesmutter mit Kind*) sind in volkstümlicher Weise gearbeitet und Weisen auf einen moldauischen Maler der zweiten Hälfte des XVIII. Jh. hin. Die Ikone *Mutter Gottes* und die restlichen Ikonen des Ikonostas steigen technisch und stilistisch bis gegen Ende des XVII. Anfang des XVIII. Jh. hinab in Richtung Original.

Somit vereint das heutige Ikonostas auf eine originelle Art Teile die stilistisch zu ganz verschiedenen Perioden gehören.